

Barnets offentliga biträde i LVU-mål

– Den praktiska handläggningen utifrån de juridiska förutsättningarna.

Lena Feuk

Samhället har en skyldighet att bereda barn och unga trygghet i de fall då deras vårdnadshavare inte kan tillgodose de utsatta barnens behov samt då barnen själva utsätter sig för allvarlig fara. I egenskap av advokat utses jag ibland att såsom offentligt biträde tillvarata barnens bästa och vara deras rådgivare i mål om vård enligt Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). De barn som jag företräder befinner sig redan i en mycket utsatt situation och har ofta varit med om allvarliga, traumatiska händelser i hemmet. Deras förtroende för vuxenvärlden är ofta rubbat då jag träffar dem vid första tillfället. Barnen har också svårt att få komma till tals och göra sig hörda. Det blir då min uppgift att se bakom de murar - bestående av lojalitet med föräldrarna, attityd, försvar, osäkerhet, otrygghet och rädsla - som många barn bygger upp runt omkring sig för att jag ska kunna komma barnet nära och förstå dess situation. Kvaliteten på kontakten mellan barnet och mig är viktig för att jag skall kunna medverka till att utredningen blir fullständig och för att jag på bästa sätt skall kunna företräda barnet i rätten och lyfta fram det som är viktigt för barnets framtida mående. På grundval av vad som framkommer skall rätten sedan fatta ett beslut som kommer att ha avgörande inverkan på barnets fortsatta liv och framtid. Arbetet som barnets biträde medför såväl svårigheter som glädjemen och jag kommer nedan att, mot bakgrund av den lagstiftning som är gällande, försöka beskriva hur mitt arbete kan te sig i praktiken.

Lena Feuk är advokat och specialiserad inom familjerätt, socialrätt och brottmål som rör främst utsatta barn och deras rättigheter. Kontakt: lena@feuk.se eller Advokatfirman Lena Feuk AB, Box 191 02, 104 32 Stockholm.

Inledning och lagens utformning

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) syftar till att möjliggöra för samhället att ge barn och unga den behandling, trygghet och vård de behöver.

Då barns grundläggande behov åsidosätts - rätt att få omvårdnad, trygghet, god fostran, aktning för sin per-

son och egenart liksom rätten att inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling - måste samhället ingripa. I första hand skall frivilliga insatser ges med stöd av socialtjänstlagen. Tvångsomhändertagande (6 §) och tvångsvård (2, 3 §§) med stöd av LVU tillämpas således

som en kompletterande skyddslag för barn och unga

- då behövlig vård inte kan ges på frivillig väg (samt då ett ev samtycke till vårdplanen ändå inte bedöms kunna tillförsäkra barnet hela den behövliga vården) och
- det föreligger ett missförhållande med anknytning till den unges hemmiljö eller till den unges eget beteende samt
- missförhållandet medför att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

LVU är tillämpligt när barn (< 18 år) utsätts för fysisk eller psykisk misshandling i hemmet, sexuella övergrepp eller olika brister i omsorgen (miljöfallen). Vård kan också beslutas på grund av den unges (< 20 år) eget beteende såsom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende (beteendefallen). Vård enligt LVU skall alltid omprövas när skäl finns för det och minst var sjätte månad. Socialnämnden har ett ansvar, när LVU-vård inte längre behövs, att noga ha förberett den unge för återförening med vårdnadshavare, fortsatt vård på frivillig grund i familjehemmet eller övergång till eget boende.

Det offentliga biträdets roll

Det offentliga biträdet (biträdet) innebär kostnadsfri juridisk hjälp för barn (och vuxna) genom det allmännas försorg. I LVU-mål är den unge/barnet alltid part och har talerätt. Dock saknar den unge sk. processbehörighet och har före 15 års ålder inte rätt att själv föra sin talan (36 §). Det för barnet särskilt förordnade biträdet blir,

istället för föräldrarna, barnets ställföreträdare i målet och ska självständigt tillvarata barnets intressen. Det innebär i klartext att biträdet kan ha en egen mot barnet stridande uppfattning om vad barnets intresse är och ska inför domstolen redovisa såväl biträdets uppfattning som vad barnet själv uttryckt. Detta utvecklas i fallbeskrivningen nedan.

Arbetet som offentligt biträde för barn/unga i praktiken

Praktiskt uppstår många problem – och glädjeämnen – när man biträder barn och ungdomar i LVU-mål. Utredningsförfarandet och det omedelbara omhändertagandet är en för barnet oftast obegriplig och i vart fall förvirrande situation med många nya vuxenkontakter. Det känns ibland nästan som ett övergrepp att vara ytterligare en vuxen som barnet ska känna förtroende för och tala med om sina innersta ömtåligheter. Och som sedan försvinner ut i intet efter att domstolsförhandlingarna är över. Men det är nödvändigt att försöka komma barnet så nära som möjligt, för att kunna vidarebefordra både barnets egen röst och biträdets egna intryck inför så livsavgörande beslut.

Ett problem är att det under utredningstiden hos barnet fortfarande finns en stark lojalitet med och känslomässig bindning även till föräldrar med stor omsorgsbrist. Sådana föräldrar brukar också vara mycket aktiva i att utöva sin starka påverkan på barnet, för att barnet ska tillgodose föräldrarnas behov och intressen under utredningstiden på bekostnad av barnets egna behov. Barnet vet ju heller inte medan utred-

ningen pågår om det verkligen blir LVU-vård. Eller om barnet kommer att återvända hem till status quo efter domstolsförhandlingarna.

Det är mycket viktigt att informera både barnet och föräldrarna om att biträdet kommer att framföra en alldeles egen mening som kan, men inte måste, sammanfalla med vad barnet själv uttrycker som sin vilja. Några barn blir oerhört lättade över att få LVU-vård utan att ha behövt att öppet gå emot sina föräldrar. Andra barn blir kränkta av att deras egen röst inte bekräftas av deras eget biträde och kan vägra att fortsättningsvis samarbeta med biträdet.

Ett sätt att kunna se vad barnet egentligen har att förmedla är att försöka träffa barnet dels då föräldern inte finns i närheten och dels tillsammans med föräldern. Oavsett när, var och hur man träffat barnet är det avgörande för kontakten att först låta barnet få känna av mig som person och i lugn och ro tala med barnet om för barnet näraliggande men oladdade saker. Titta i album tillsammans, beundra barnets teckningar eller andra speciella färdigheter. Tala om något av allmänt intresse som barnet tycker om att tala om.

En viktig information till biträdet är om barnet förmedlar väldigt olika budskap i de båda situationerna. Text om barnet stolt, avspänt och glatt visar runt i jourhemmet och berättar hur bra det går i skolan nu, hur många kamrater man har där, vilka roliga saker man gjort och gör i jourhemmet, hur kul man har med jourhemsfamiljens medlemmar etc. Och en stund senare, när man 'fika' tillsammans med

föräldrarna, ser man ett deprimerat, spänt och/eller argt barn som för sina föräldrars talan om hur dålig utredningen är, hur 'dumma' 'socialen' är, hur bra/felfria föräldrarna är och att det enda man vill är - hem.

En stor svårighet är att man mycket sällan vet var barnen kommer att placeras efter att LVU-domen vunnit laga kraft. Det är svårare att vinna barnets förtroende pga att man inte kan berättas för barnet hur det kommer att bli sedan. Det blir svårt för barnet att ta till sig att det kan komma någonting bättre av något man inte har en aning om vad eller var det är. Barnet är inte intresserat av teoretiserandet kring varför inget är klart än (pga man vet helt enkelt inte hur lång tid det kommer att ta tills det föreligger en dom som vunnit laga kraft och ännu mindre vad den domen innebär - LVU-vård eller ej - och vilket familjehem som då finns tillgängligt). Vi talar nu om de barn som redan blivit mycket och ofta svikna av vuxna.

Hur kan ett verkligt ärende se ut?

(Personuppgifterna har maskerats för att inte kunna identifiera familjen.)

En 13-årig pojke i norra Sverige har omedelbart omhändertagits med stöd av LVU pga omsorgsbrist i hemmet bl a för att han av sin ensamstående och fysiskt handikappade pappa har ålagts att ta ett helhetsansvar för sina tre småsyskon i åldrarna 1 - 9 år medan fadern rest bort i tre veckor. Pappan hade begärt ledigt från skolan för pojken (av andra, fiktiva, skäl) under just den tid hans resa ägde rum. För pojken skulle, förutom allt annat,

också ansvara för sin minsta systers inskolning på förskolan under faderns frånvaro. Länsrätten har fastställt det omedelbara omhändertagandet.

Pojken är även traumatiserad av olika våldsupplevelser i hemmet som drabbat både föräldern, honom själv och hans syskon. Han har varit vittne till mycket otäck våld i hemmet. Han har även utsatts för sexuell traumatisering under en period från ett halvsyskons mors nye man. En man som också är en vän till fadern och har umgåtts mycket i familjen – även efter att pojken berättat för sin pappa om våldtäkten. Ett otal anmälningar har inkommit till socialnämnden om olika missförhållanden i familjen och om hur pappan verbalt och fysiskt kränker pojken. Samtidigt har pappan visat en värme och en närhet till sina barn när de är riktigt små och när han inte är inne i ännu en aktuell relation med en kvinna. (Alla barnen har olika mödrar.) Varje gång en ny kvinna är aktuell i faderns liv så 'glömmer' han bort sina barn och går helt upp i sin vuxenrelation (=13-åringen får ännu mer ansvar).

13-åringen vill vara duktig och behöver vara omtyckt av sin pappa. Han sköter om sina syskon och en stor andel av hemmets skötsel både före och efter skolan. Han orkar och hinner däremot inte med att skapa ett eget åldersadekvat liv. Han mår inte bra. Pojken har förstått det som att det är respektlöst att prata om sina egna svåra saker med sin pappa. Pappa har sagt till honom att

han inte ska tala om problem utan bara glömma bort svåra saker och se framåt istället. Hans mamma bor inte i Sverige. Han orkar inte med skolan, har inga nära vänner och få kamrater att umgås med.

Medan pappan är bortrest så berättar pojken fritt om sina egna känslor och önskningar i livet *i första samtalet med sitt offentliga biträde*. Pojken önskar inget annat än att kunna bli duktig i skolan och få tid och ork också för att komma in i ett normalt tonårsliv. Som det är nu känner han sig överlastad av ansvar och arbete i hemmet. Han känner sig äldre än kamraterna, ensam, ledsen, trött och utanför. Han vill ha en egen samtalskontakt med någon vuxen som han kan lita på, som har tid med honom och som tycker om honom.

Skolan bekräftar att pojken i dagsläget inte motsvarar godkända betyg i något ämne (utom gymnastik o d som det ej är läxor i), trots att han har mycket goda intellektuella förutsättningar. Skolan meddelar även att läraren talat med pappa redan förra läsåret om att läraren förstått att pojken måste avlastas ansvaret för syskonen och hemmet, för att han ska orka med sin skola och få den goda framtid som han har förutsättningar för. Men pappan svarade läraren att pappan behöver pojkens hjälp hemma och att det kommer först i deras familj.

Så kommer pappan hem efter sin 3-veckors resa. Att socialnämnden har omedelbart omhändertagit alla fyra barnen, bl a för att avlasta 13-åringen ansvaret för sig själv och

för syskonen, kommer som en chock för pappan.

Vid pojken *andra samtal med det offentliga biträdet* så är pappan hemma igen och har haft kontakt med pojken i jourhemmet. Den gången säger pojken precis tvärtemot allt vad han sade vid det första samtalet till sitt biträde. Han säger att hans pappa är den bästa pappan och att det enda han vill är att komma hem och bo tillsammans med sina syskon och pappan igen. Han säger också att han inte anser att varken han eller hans syskon skall LVU-vårdas, att pappan inte säger till honom att göra något hemma. Han gör bara det han själv vill hemma och det gör han för att han själv tycker om att hjälpa sin pappa. Han lär sig så mycket bra saker då, som han kommer att ha stor glädje av när han blir stor.

I det läget så valde biträdet att tydligt redovisa pojken egna inställningar i de båda olika samtalen och att själv gå emot pojken egna tydligt uttryckta vilja i det andra samtalet. Biträdet var noga med att förtydliga att detta var bitrådets egna bedömning och att pojken val var att han inte ville bli LVU-vårdad utan att få komma hem till sin pappa igen. Pojken var inte van vid och orkade inte ta ansvar för sina egna behov. Han behövde att någon annan gjorde det åt honom.

Biträdet kan således parallellt själv gå emot vad barnet uttrycker som sin vilja före barnets 15-årsdag, men inte efter 15-årsdagen. I prop. 1994/95:224 s. 57 framgår följande; ”Skulle ställföreträdaren ha en annan uppfattning än bar-

net, bör han med beaktande av barnets önskemål hävda den uppfattning som han anser bäst tjäna barnets intresse. Om barnet så önskar, skall han t.ex. se till att beslut och domar blir överklagade. Ställföreträdaren är samtidigt barnets offentliga biträde och skall i den egenskapen ta till vara barnets bästa i olika hänseenden. Han skall bl.a. fungera som barnets rådgivare. Vidare skall han bevaka att nödvändig utredning angående barnets person, t.ex. utlåtanden från barnpsykologer eller annan expertis, inhämtas.”

Biträdet blir ombud för barnet fr o m 15 års ålder, och får då inte gå emot sin klients önskemål i rätten. Barnet/den unge som fyllt 15 år får också rätt att självständigt, med hjälp av biträdet, överklaga domar och beslut.

Svårigheter i arbetet som offentligt biträde för barn/unga:

Svårast är:

1. Att vara biträde för barn som är så allvarligt psykiskt nedbrutna av vuxnas övergrepp av olika slag att de inte längre vågar kommunicera med utomstående vuxna. De är så medtagna och/eller direkt hotade (uttryckligen eller underförstått) att de aldrig i livet vågar ta några synliga egna initiativ till sin egen räddning.
2. Man kan säga att ju värre övergrepp barnen utsatts för, desto mindre chans att barnen själva ska förmå att stå upp för och berätta om hur deras liv och behov verkligen ser ut. Sådana barn tänker: aldrig i livet att de vågar säga något till någon – innan de VET att de är trygga. Det är Moment 22:

utan berättelse/avslöjande ingen LVU-vård. Utan LVU-vård ingen berättelse/avslöjande. För mig är det en motbjudande yrkeserfarenhet att det kan vara mera riskfritt för vuxna att plåga barnen riktigt illa. Det är illa när barnens stora utsatthet i sådana familjer resulterar i en lika stor hjälplöshet i samhället, t o m just i den process som har som plikt att hjälpa de allra mest utsatta barnen. Där saknar jag barnpsykologer och andra utredare som sakkunnigt tolkar vad jag vill benämna som fysiskt eller psykiskt strykrädda barn.

3. Svårt är det också att vara biträde för illa utsatta förskolebarn 3 – 7 år gamla. Det ställer stora krav på utredarna. Min erfarenhet är att vi är dåliga på att utreda så små barn på ett rättssäkert sätt. Att vi är dåliga på det beror naturligtvis bl a på att det är så svårt. Men att det skulle vara omöjligt är inte acceptabelt. Kan det vara möjligt att förgripa sig fysiskt, psykiskt eller sexuellt på så små barn, så bör det också vara möjligt att utreda skadeverkningarna och behoven hos de utsatta barnen.

Det är dessa tre grupper som jag bedömer som särskilt angelägna idag att vi finslipar våra utredningsverktyg för, så att inte de mest utsatta barnen ska falla igenom även de grövsta maskorna i LVU-nätet.

Glädjeämnen i arbetet som offentligt biträde för barn/unga:

Vid ett flertal uppdrag som offentligt biträde för ett barn kan man känna att man kan göra stor nytta på ett sätt som kan bli en stor, konstruktiv och t.o.m.

livsavgörande skillnad i individuella barns liv. Man känner när kontakten med barnet bär så pass att barnet kan vara så tydlig som just det barnet förmår i i sin situation. När biträdet sedan dessutom lyckas tolka barnets olika yttranden, underförstådda vinkar, vad barnet inte uttrycker etc på ett för barnet riktigt sätt, så får man tillbaka ett ljust och förtroendefullt bemötande från barnet efter att LVU-domen genomgåts med barnet. Några sådana i LVU-processen väl bemöta och förstådda barn håller kontakten i många år efteråt. Några barn berättar stolt för omvärlden att de vill bli advokat när de blir stora – vilket inte hade föresvävat dem innan man som deras offentliga biträde kom in i deras liv. Att få bekräftelser från barnet själv eller från barnets familjehem senare att det går väldigt bra för barnet längre fram i barndomen/tonåren/vuxenlivet just pga att LVU-vården kommit till stånd – det är en stor glädje!

Summary in English

In Sweden, the Law on Care of the Young (LVU) is intended to support children and adolescents when voluntary measures to secure basic needs can not be achieved. The court appoints a lawyer as solicitor for the child. This support is free for the child. It is the perspective of the child that should be protected by the solicitor, often against other stakeholders i.a. the parents. The author, who is a lawyer, reports on a number of cases where she has been appointed solicitor. Two situations are focused where difficulties are most apparent, when abuse and humiliation have made it impossible for the child to trust any adult, and when small children are physically, psychologically, and sexually violated. For these children we need to improve our methods.